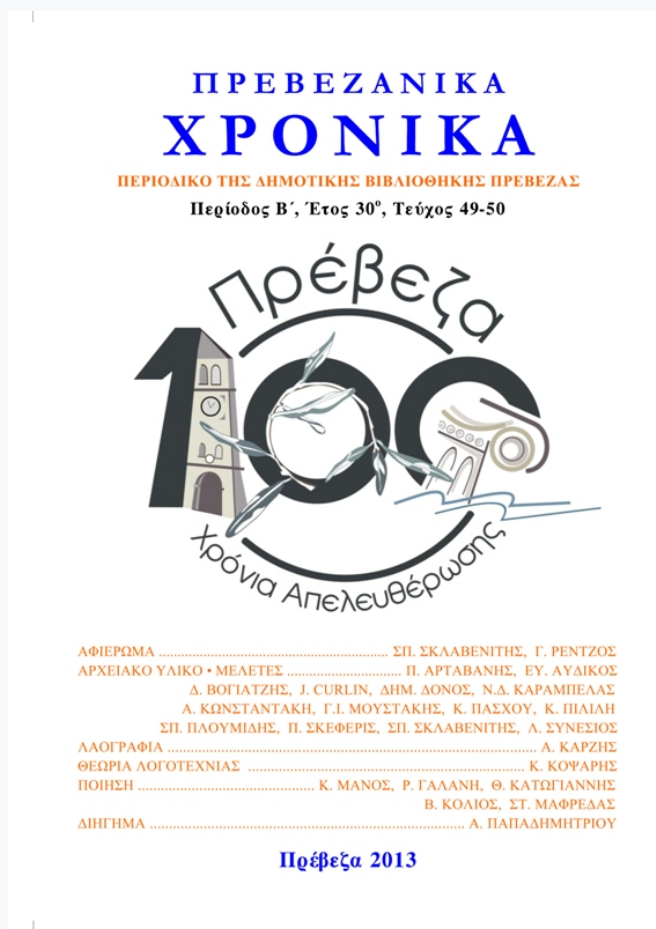

Πρεβεζάνικα Χρονικά

Αρ. 49-50 (2013)

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 49-50 (2013)

Η απελευθέρωση, οι εφημερίδες και η προοπτική της πόλης

Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος

doi: [10.12681/prch.28573](https://doi.org/10.12681/prch.28573)

Copyright © 2021, Ευάγγελος Γρ. Αυδίκος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αυδίκος Ε. Γ. (2021). Η απελευθέρωση, οι εφημερίδες και η προοπτική της πόλης. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, (49-50), 219–234. <https://doi.org/10.12681/prch.28573>

Ευάγγελος Γρ. ΑΥΔΙΚΟΣ

Πρέβεζα 1912

*Η απελευθέρωση, οι εφημερίδες
και η προοπτική της πόλης¹*

Εκατό χρόνια, λοιπόν, από την απελευθέρωση της πόλης μας. Νιώθω ιδιαίτερη χαρά αλλά και ευθύνη για την τιμή που μου γίνεται από τον κ. Δήμαρχο, το Δημοτικό Συμβούλιο και την Οργανωτική Επιτροπή να βρίσκομαι στη σημερινή εκδήλωση.

Κάθε γιορτή είναι ασφαλώς ευκαιρία να αποδοθούν τιμές στους πρωταγωνιστές. Κυρίως, όμως, είναι ένας τρόπος να θυμηθούν οι νεότεροι, να φρεσκάρουν τη συλλογική τους μνήμη, να ανανεώσουν την τοπική τους ταυτότητα, να την εκσυγχρονίσουν προσαρμόζοντάς την στο παρόν αλλά και τις ανάγκες του μέλλοντος. Ταυτόχρονα είναι ένας τρόπος να αποκατασταθεί η επικοινωνία με το παρελθόν, χωρίς το οποίο καμιά κοινωνία δεν μπορεί να σταθεί στα πόδια της. Στις μέρες μας έχουμε μεγαλύτερη ανάγκη να στρέψουμε τη μνήμη μας στο παρελθόν. Δεν πρόκειται για στρουθοκαμηλισμό, για κίνηση δηλαδή που στοχεύει να κλείσουμε τα μάτια μπρος στην οδυνηρή πραγματικότητα αλλά για μια αναγκαία προϋπόθεση ώστε να διαβάσουμε την ιστορία πιο ώριμα για να βγούμε νικητές από το τέλμα του παρόντος και να σχεδιάσουμε το μέλλον. Όλα αυτά ακούγονται, θα σημείωνε κάποιος καλοπροαίρετος, ωραία αλλά πρόκειται για κουβέντες που ταιριάζουν σε πανηγυρικούς. Το ξέρω. Πλέον, όλοι μας ακούμε με καχυποψία τα λόγια. Όμως, αυτό δεν σημαίνει πως πρέπει να ρίξουμε στη λησμονιά, στον κάδο του ιστορικού περιθωρίου τα «εικονίσματα» της τοπικής μας ιστορίας. Είναι λοιπόν η ομιλία μου ένα κερύ στη μνήμη, μια οφειλόμενη τιμή στους συμπατριώτες που πότισαν με αίμα και ιδρώτα αυτόν τον τόπο. Ακόμη, είναι μια προσπά-

---

¹ Το παρόν κείμενο βασίζεται στην ομιλία που δόθηκε στις 20 Οκτωβρίου 2012 στο Πολιτιστικό Κέντρο του Δήμου Πρέβεζας για τα 100 χρόνια ελεύθερου βίου στην Πρέβεζα. Το εκτενέστερο κείμενο της ομιλίας δημοσιεύτηκε ως αυτοτελής έκδοση τον Οκτώβριο του 1912, βλ. ΑΥΔΙΚΟΣ 2012. Τον πολυτονισμό των αποσπασμάτων στο παρόν άρθρο φρόντισε ο κ. Λάζαρος Στ. Συνέσιος, τον οποίον θερμά ευχαριστώ.

θεια να παραθέσω τη δική μου οπτική, τον δικό μου τρόπο ανάγνωσης της ιστορίας στηριζόμενος στο αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι κάθε εποχή διαβάζει και χρησιμοποιεί με τον δικό της τρόπο τα ιστορικά γεγονότα. Ακόμη, η ομιλία τρέφει την ελπίδα ότι κάποια από όσα θα ειπωθούν μπορούν να αποτελέσουν αφετηρία για να προβληματιστούμε και να συζητήσουμε για τις δικές μας ευθύνες απέναντι στο μέλλον της ιστορίας του τόπου μας.

Δεν προτίθεμαι να επαναλάβω όσα έχουν ειπωθεί. Επέλεξα να διερευνήσω τον τρόπο που οι εφημερίδες της εποχής παρουσίασαν τη μάχη της Νικόπολης και την απελευθέρωση της πόλης. Είναι μια διάσταση που δεν έχει τονιστεί ιδιαίτερα.

Για τον σκοπό αυτό διεξήγαγα αρχειακή έρευνα στη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, στο Καπνεργαστάσιο της Λένορμαν. Αναζήτησα πληροφορίες στις εφημερίδες *Αθήναι*, *Ακρόπολις*, *Ατλαντίς*, *Αμάλθεια*, *Εμπρός*, *Εστία*, *Εφημερίς*, *Καιροί*, *Κήρυξ Βόλου*, *Νέα Ημέρα Τεργέστης*, *Νεολόγος Πατρών*, *Νέον Άστυ*, *Πατρίς*, *Σκρίπ* και *Χρόνος*.

Οι πληροφορίες που αντλούνται από τις εφημερίδες αυτές προέρχονται από το γνωστό τηλεγράφημα του Σαπουντζάκη, στο οποίο είναι εμφανής τόσο η εθνική αγαλλίαση και περηφάνια όσο και η στρατιωτική εντιμότητα του ανδρός, στην οποία θα γίνει αναφορά σε άλλο σημείο· από το τηλεγράφημα Δαμιανού, διοικητή του στόλου του Αμβρακικού· από αφήγηση αυτόπτη μάρτυρα· από αφηγήσεις Λευκαδιτών που άκουγαν τους κανονιοβολισμούς· από τους καπετάνιους πλοίων στη θαλάσσια γραμμή του Αμβρακικού και της Λευκάδας· από αφηγήσεις αιχμαλώτων στην Πάτρα και από τα ρεπορτάζ απεσταλμένων αθηναϊκών εφημερίδων.

Από όλα όσα προαναφέρθηκαν προκύπτει κάτι που είναι ήδη γνωστό σε όλους. Οφείλουμε ωστόσο να το επαναλάβουμε. Οι πολεμικές επιχειρήσεις είχαν ως επίκεντρο τη Νικόπολη. Ο στρατός εισήλθε στην πόλη της Πρέβεζας αναίμακτα. Ήταν καθοριστική η συνεισφορά του Ναυτικού, μόλο που δεν έχει καταλάβει στο πάνθεον της τοπικής ιστορίας τη θέση που του αξίζει.²

Δεν είναι στις προθέσεις μου να κάνω εκτενή αναφορά στις πολεμικές επιχειρήσεις. Παραθέτω μόνο την «αυθεντική και λεπτομερή αυτόπτη», όπως γράφει η εφημερίδα *Νεολόγος Πατρών*, στην οποία δημοσιεύεται η ανώνυμη εξιστόρηση. Εικάζεται ότι έχει γραφεί αν όχι από τον ταγματάρχη Δούλη, τουλάχιστον από κάποιον από τους αξιωματικούς του 3^{ου} Τάγματος που διοικούσε. Αναφέρεται στην πορεία του συγκεκριμένου τάγματος από το Σφελένικο, τη γέφυρα Καλογήρου, τον Λούρο, τους Αγίους Αποστόλους, το αρχαίο θέατρο της Νικόπολης και εν συνεχεία την πλαγιοκόπηση του εχθρού στη Νικόπολη αναγκάζοντάς τον σε υποχώρηση. Τα στοιχεία που ενισχύουν το επιχείρημα για τον αυτόπτη μάρτυρα είναι ότι η οπτική του αντλεί στοι-

² Πρβλ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ 1992.

χεία από το 3^ο Τάγμα και μόνο. Δεν υπάρχουν αναφορές στον υπόλοιπο στρατό. Ο μόνος πολίτης που παρακολούθησε τα στρατιωτικά γεγονότα ήταν ο απεσταλμένος της εφημερίδας *Πατρίς* που, ωστόσο, κατά δήλωσή του, παρακολούθησε τη μάχη από το ύψωμα του Καντζά.³ Κλίνω προς την άποψη ότι ο αυτόπτης μάρτυρας που δοξολογεί τη «στρατηγική επίνοια» του Δούλη ήταν ένας από τους αξιωματικούς του – ίσως ο υπολοχαγός Κοσμόπουλος που διετάχθη να υλοποιήσει τα σχέδια για πλευρική επίθεση αλλά και υποδέχτηκε τους προξένους για τις τελικές διαπραγματεύσεις για την παράδοση της πόλης της Πρέβεζας, μετά την ευτυχή για τα ελληνικά όπλα έκβαση της μάχης στη Νικόπολη.

Ένα ερώτημα που έρχεται συχνά στον διάλογο μετά από έναν πόλεμο είναι ποιοι παράγοντες διαμόρφωσαν το στρατιωτικό αποτέλεσμα. Το ίδιο ερώτημα έθεσε λίγες μέρες μετά και ο ανταποκριτής της εφημερίδας *Ακρόπολις* στη Λευκάδα. Η ανταπόκριση στάλθηκε στις 22 Οκτωβρίου μετά την παρέλαση των αιχμαλώτων, αξιωματικών και στρατιωτών, που αποτελούσαν την άμυνα της πόλης. Ο ανταποκριτής βλέποντας το ανδρικό παράστημα, την ευρωστία και την υγεία όλου του αιχμαλωτισθέντος στρατού, από τον οποίον οι πιο πολλοί είχαν εκπαιδευτεί στη Γερμανία, και γνωρίζοντας επίσης την οχύρωση (φρουρία, ντάπια) καθώς και τα πυροβόλα όπλα που υπήρχαν στην πόλη, αναρωτιέται γιατί δεν προτίμησαν οι στρατιωτικοί να πεθάνουν παρά να παραδοθούν «ως κοπρόσκυλο (δειλός κύων)».⁴

Το συμπέρασμα του ανταποκριτή συνοψίζεται στη φράση: «τοιαύτη ύπῆρξεν εὐτυχῶς ἡ ἐπιβολὴ τοῦ στρατοῦ μας». Σωστές οι επισημάνσεις του ανταποκριτή. Πρώτα απ' όλα διαλύει το στερεότυπο ότι ο οθωμανικός στρατός ήταν αδύναμος. Αντίθετα ήταν οργανωμένο στο πρότυπο του γερμανικού στρατού, με τον οποίο ο Σουλτάνος είχε προνομιακή σχέση μετά το *τανζιμάτ*, τις μεταρρυθμίσεις που εισήγαγε τον 19^ο αιώνα. Από την άλλη μεριά στην Πρέβεζα υπήρχε ισχυρή εκπροσώπηση του υπό τον Κεμάλ Ατατούρκ εκσυγχρονιστικού κινήματος των Νεοτούρκων, που αποσκοπούσε στη σύσταση ομογενοποιημένοι εθνικού τουρκικού κράτους. Στην πόλη της Πρέβεζας, στο *μέγαρο* (;), υπήρχε λέσχη Νεοτούρκων με πρόεδρό της τον δήμαρχο Χαλήλ Μπέη.⁵

Ο ανταποκριτής της εφημερίδας *Ακρόπολις* έχει απόλυτα δίκιο τόσο για τις απορίες του όσο και για την κατακλείδα του. Η Πρέβεζα ως πόλη είχε ισχυρή στρατιωτική οχύρωση.⁶ Η εφημερίδα *Καιροί* αναδημοσιεύει «τας οδοι-

³ ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912α.

⁴ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ 1912α.

⁵ ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912β.

⁶ «Εἶναι ὠχυρωμένη κατὰ τὴν εἴσοδον πρὸς τὸ Ἴονιον διὰ τριῶν φρουρίων, τὸ τοῦ Παντοκράτορος, τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ τὰ Παληοσάραγα. Εἰς τὸ φρούριον τοῦ Παντοκράτορος ὑπάρχει μέγα τηλεβόλον ὀνομαζόμενον καλά-μπαμπάς, εἰς δὲ τὸ τῶν Παληοσαράγων ὁ Καρὰ-μπαμπάς. Ἐχουσι δὲ τὰ Παληοσάραγα καὶ τρία μικρὰ τηλεβόλα χαιρετισμοῦ. Πρὸς τὸ βό-

πορικός σημειώσεις» του συνταγματάρχη Ν.Θ. Σχινά – άγνωστο αν δημοσιεύτηκαν ή πρόκειται για απόσπασμα όσων παρατήρησε στο πλαίσιο προγενέστερου υπηρεσιακού καθήκοντος, οι οποίες έγιναν δημοσιεύσιμες μετά την απελευθέρωση της πόλης.⁷ Ο Ελληνικός Στρατός αξιοποίησε όλα τα δεδομένα και ανέτρεψε τις αρχικές εντυπώσεις αλλά και τους κεντρικούς σχεδιασμούς όταν στις αρχές Οκτωβρίου η Ελλάδα μπήκε στους Βαλκανικούς πολέμους. Είναι γνωστό πως η στρατιά του Σαπουντζάκη στην Ήπειρο είχε δύσκολο έργο. Ήταν ολιγάριθμη σε σχέση με τον αντίπαλο στρατό. Ακόμη, όλοι γνωρίζουν ότι το στρατιωτικό βάρος είχε πέσει στον βόρειο άξονα για την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης.

Οι αξιωματικοί όμως και οι στρατιώτες υπερέβαλαν τους εαυτούς τους, ενώ αξιοποίησαν στο έπακρο την τακτική. Οι Κρήτες είναι μια άλλη διάσταση στη μάχη της Νικόπολης, και όχι μόνο. Επέδειξαν απaráμιλλο ηρωισμό υπό τον διοικητή τους Κ. Μάνο, ενώ επέδειξαν αποτελεσματικότητα με την κατάληψη θέσεων.⁸

Ο ηρωισμός ωστόσο του σώματος των Κρητών δεν διαμορφώνει το πλαίσιο που επέτρεψε την εύκολη είσοδο στην πόλη της Πρέβεζας. Αυτό αποδίδεται στη έξυπνη τακτική του Ελληνικού Στρατού που δεν προχώρησε, μετά τη Νικόπολη, σε άμεση επίθεση κατά της πόλης. Προσπάθησαν να αποσυντονίσουν ψυχολογικά τους Τούρκους της πόλης αλλά και τους αξιωματικούς ώστε και να μη χυθεί αίμα αλλά και να αποτρέψουν την εκδικητική μανία του στρατού και του χριστιανικού πληθυσμού για όσα οι Τουρκαλβανοί αλλά και ο Τουρκικός Στρατός έπραξαν σε άλλες περιοχές της Ηπείρου.⁹

Την πόλη προστάτευαν τόσο τα οχυρωματικά έργα και τα κάστρα όσο και ένα τάγμα Πεζικού με 278 άνδρες και 123 πυροβολητές φρουρίων, 450 επιστρατευμένοι πολίτες, «έν οἷς καὶ 200 Τουρκαλβανοὶ Τσάμηδες, οἵτινες μετὰ ἑκατὸν στρατιωτῶν ἐστάθμευεν εἰς θέσιν Νικόπολιν, εἰς θέσεις Ἀνάληψιν καὶ ὑψώματα Μιχαλίτσι, πού εἶχον κατασκευασθῆ ὀχυρωματικὰ ἔργα».¹⁰ Μετά την ήττα στη Νικόπολη οι ένοπλοι επιστρέφουν στην πόλη. Κοντά σε αυτά συνυπολογίζονται τορπιλοβόλα πλοία *Αττάλεια* και *Τοκκάτ* αλλά και δύο βενζινάκατοι που προορίζονταν για τη λίμνη της Σκόδρας αλλά αναγκά-

---

ρειον μέρος τῆς Πρεβέζης κείται τὸ φρούριον τῆς Βρυσούλας ἔχον ἕν τηλεβόλον καὶ δύο μικρὰ [...]. Εἰς τὸ βόρειον τῆς πόλεως ὑπάρχει ἑκτασις περιβαλλομένη ὑπὸ τείχους μετὰ τριῶν προμαχόνων τῆς ἐποχῆς εἰς τὴν ὁποίαν διαμένουσι ὀλίγα τουρκικὰ οἰκογένεια», ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ 1912β.

⁷ ΣΧΙΝΑΣ 2012.

⁸ Ο ίδιος ο Μάνος τραυματίστηκε ενώ το σώμα των Κρητών κατέλαβε δύο πυροβολεία με τρία πυροβόλα, οχτώ σκηνές, πολλά πυρομαχικά και όπλα Μάουζερ. Οι απώλειές του ήταν ένας νεκρός και δέκα τραυματίες, βλ. ΑΓΝΩΣΤΟΣ 1912α.

⁹ ΤΣΗΤΣΟΥΡΑΣ 1912.

¹⁰ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ 1912β.

στηκαν να παραμείνουν στον Αμβρακικό από τον φόβο του ιταλικού ναυτικού. Η αμυντική δυνατότητα των μουσουλμάνων ενισχυόταν από την εικόνα που δημιούργησαν τα πολεμικά υλικά που κατασχέθηκαν στις διάφορες αποθήκες. Ανάμεσα σε αυτά βρέθηκαν 25.000 όπλα τύπου μάουζερ,¹¹ μεγάλη ποσότητα πυρίτιδας, ξίφη, περίστροφα, οβίδες, πέντε πυροβόλα της Νικόπολης, 20 τοπομαχικά,¹² εκ των οποίων τα επτά μεγάλα, και δύο σύγχρονα μυδραλλιοβόλα.¹³ Ο Ελληνικός Στρατός, μετά τη νίκη, στρατοπέδευσε στα χαρκώματα της Νικόπολης.

Οι πληροφορίες αυτές προέρχονται από τον Β. Κατωπόδη,¹⁴ απεσταλμένο της εφημερίδας *Πατρίς*. Γιατί οι Τούρκοι είναι πανικόβλητοι, αναρωτιέται ο δημοσιογράφος. Ο Σπηλιάδης, έχοντας προφανώς πληροφορίες για το ηθικό στρατού και μουσουλμάνων πολιτών, δεν διατάσσει σφοδρή επίθεση. Απλώνει την παλάμη του και περιμένει το ώριμο μήλο. Αποδεικνύεται άριστος γνώστης του ψυχολογικού παράγοντα στην έκβαση μιας στρατιωτικής μάχης. Είναι ψύχραιμος και σχεδιάζει τις κινήσεις του επί χάρτου. Διατάσσει το πυροβολικό του να ρίχνει μία βολή στο τζαμί, προφανώς στην περιοχή του Αγίου Ανδρέα. Αυτό λειτουργεί όπως και το μαρτύριο της σταγόνας. Αποδιοργανώνει το νευρικό σύστημα και δημιουργεί ψυχική αναστάτωση. Η τακτική αυτή αποδείχτηκε πολύ αποτελεσματική. Προκαλεί αναστάτωση στους μουσουλμάνους πολίτες της Πρέβεζας, οι οποίοι πιέζουν την πολιτική και στρατιωτική ηγεσία να παραδώσει την πόλη.

Ο σπόρος ωστόσο του πανικού είχε σπαρεί από αξιωματικούς και στρατιώτες που είχαν λάβει μέρος στη μάχη της Κιάφας. Ο Κατωπόδης, ο δημοσιογράφος της εφημερίδας *Πατρίς*, κατάφερε να συνομιλήσει με έναν αιχμάλωτο, αξιωματικό της τουρκικής άμυνας στην πόλη, ο οποίος περιγράφει το κλίμα του πανικού που συνετέλεσε πολύ στην ήττα στη Νικόπολη αλλά και στην παράδοση της πόλης.

Αυτοί εξυμνούσαν την απaráμιλλη γενναιότητα του Ελληνικού Στρατού συδαιλίζοντας τον πανικό.¹⁵ Το κλίμα του πανικού μεταδόθηκε και ανάμεσα στους αξιωματικούς, σύμφωνα με την εξιστόρηση του αιχμαλώτου, μετά την άφιξη του στρατιώτη-βοηθού του στρατιωτικού γιατρού στο Γρίμποβο, ο οποίος από τη μια μεριά απέδιδε με τα μελανότερα χρώματα την κατάσταση του Τουρκικού Στρατού κι από την άλλη εξήρε τη γενναιότητα των Ελλήνων.

Οι φήμες, λοιπόν, και τα γεγονότα προκάλεσαν τον πανικό,¹⁶ ο οποίος εντάθηκε ανάμεσα στους άμαχους μουσουλμάνους από τους επαναλαμβανό-

¹¹ ΑΓΝΩΣΤΟΣ 1912β.

¹² ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912γ.

¹³ ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912β.

¹⁴ ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912γ.

¹⁵ ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912β.

¹⁶ ΑΓΝΩΣΤΟΣ 1912γ.

μενους κανονιοβολισμούς που ο Σπηλιάδης επέλεξε ως τακτική. Αυτές οι βολιδοφόροι οβίδες εναντίον του κάστρου της πόλης (Άγιος Ανδρέας), όπου είχαν μαζευτεί οι τουρκικές οικογένειες έλυσαν και τη διχογνωμία που ανέκυψε μεταξύ στρατιωτικών και πολιτικών για τον τρόπο αντίδρασης. Ο δήμαρχος Χαλήλ Μπέης αλλά και ο πολιτικός διοικητής Χασάν Χαϊρί Μπέης υποστήριζαν την παράδοση της πόλης, μια και θεωρούσαν ανωφελή κάθε αντίσταση. Επίσης, ήθελαν να αποτρέψουν την εκδήλωση σφαγών των αμάχων. Υπήρχε μια τέτοια φήμη, καθώς ήταν γνωστές οι αγριότητες των Τουρκαλβανών κυρίως αλλά και του Τουρκικού Στρατού εναντίον των Ελλήνων αμάχων. Αντίπαλος των πολιτικών εκπροσώπων των μουσουλμάνων ήταν ο ταγματάρχης διοικητής της φρουράς της πόλης, Μεχμέτ Ασάπ, που είχε αναλάβει τα καθήκοντά του τις τελευταίες ημέρες. Ήταν ικανός και έμπειρος αξιωματικός από τη συμμετοχή του σε στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Αραβία και την Αλβανία. Ο στρατιωτικός διοικητής πρότεινε να αντισταθούν. Θα ακροβόλουσε τη στρατιωτική του δύναμη μέσα στη ντάπια και από εκεί θα έδινε την κρίσιμη μάχη.¹⁷

Να όμως που οι βουλές του Σπηλιάδη ήταν διαφορετικές. Οι βολές του πυροβολικού προκάλεσαν πανδαιμόνιο και ακύρωσαν τα επιχειρήματα του στρατιωτικού διοικητή. Αποτέλεσμα αυτού ήταν να υψωθούν το απόγευμα στις πέντε λευκές σημαίες στο επάκτιο φρούριο (Παλιοςάραγα), αλλά και εκείνο προς την πεδιάδα (Βρυσούλα). Αυτή η κίνηση όμως αντιμετωπίστηκε με καχυποψία από τον Ελληνικό Στρατό αλλά και τον ελληνικό πληθυσμό φοβούμενοι ότι αποτελούσε η ενέργεια αυτή τακτική κίνηση ώστε να εκδηλωθούν οι Έλληνες και έτσι να βρουν ευκαιρία για αντίποινα. Παράλληλα, ο Σπηλιάδης δεν επιθυμούσε να εισέλθει στην πόλη το βράδυ, επειδή ήθελε να αποφύγει την ανεξέλεγκτη αντίδραση των Ηπειρωτών και των Κρητών.¹⁸

Ωστόσο, υπάρχει και μια διαφορετική άποψη για το πώς υποχώρησε ο στρατιωτικός διοικητής Πρέβεζας από την απόφασή του να αντισταθεί. Κατ' αρχάς, επιχείρησε να απαλλαγεί από την παρουσία των χριστιανών κατοίκων προτείνοντας στον μητροπολίτη Ιωακείμ να βγουν έξω από τη ντάπια για λόγους ασφαλείας. Ο Ιωακείμ αντέδρασε λέγοντας ότι αυτό οφείλουν να πράξουν οι τουρκικές οικογένειες.¹⁹ Στη συνέχεια και παρά την αρχική απόφαση του σαββατιάτικου απογεύματος για παράδοση, ο φρούραρχος της πόλης, ταγματάρχης Μεχμέτ Ασάπ, συγκάλεσε σύσκεψη για να ανακοινώσει στους Έλληνες πρόκριτους και τον μητροπολίτη ότι οι «άξιωματικοί του τουρκικού στρατού έν συμβουλίω άπεφάσισαν την έξακολούθησιν του πολέμου μέχρις έσχάτων».²⁰

¹⁷ ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912β.

¹⁸ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ 1912γ.

¹⁹ ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912γ.

²⁰ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ 1912γ.

Αναγνωρίζει ο ίδιος τη γενναιότητα του Ελληνικού Στρατού και την ικανότητα των αξιωματικών. Ωστόσο, θεωρεί πως όλα ξεκίνησαν από τον πανικό που μετέφεραν στη Νικόπολη και την πόλη Τούρκοι στρατιώτες, οι οποίοι αντί να ακολουθήσουν το υποχωρήσαν τουρκικό στρατιωτικό σώμα, μετά τη μάχη της Κιάφας, προς τα Ιωάννινα αυτοί κατευθύνθηκαν προς τον Λούρο και εν συνεχεία στη Νικόπολη και την Πρέβεζα.

Η εφημερίδα *Ακρόπολις* παρουσιάζει την οπτική του Κοντογιάννη, τέως δημάρχου και βουλευτή του οθωμανικού κοινοβουλίου. Περασμένα μεσάνυχτα χτύπησαν την πόρτα του άνθρωποι του φρουραρχείου για να μεταβεί σε σύσκεψη με τον φρούραρχο, όπου συνάντησε τον Τόλια, τον Γερογιάννη, τον μητροπολίτη Ιωακείμ, τον δήμαρχο Χαλήλ Μπέη και τον πολιτικό διοικητή της πόλης Χασάν Χαϊρί Μπέη. Στη σύσκεψη αυτή φάνηκε ότι ο Τουρκικός Στρατός ήθελε να προασπίσει την τιμή του. Όμως, ο φρούραρχος αποδέχτηκε την πρόταση των προκρίτων για συζήτηση με τους πρόξενους των ξένων κρατών, εκ των οποίων οι δύο ήταν Πρεβεζάνοι (της Ρωσίας ο Δ. Σκέφερης και της Αγγλίας ο Καίσαρας Κονεμένος, ενώ ο τρίτος, της Αυστρίας, ήταν ο απόστρατος ταγματάρχης Meichsner).²¹ Ο φρούραρχος τελικά αποδέχτηκε την πρόταση των προξένων για παράδοση –διαφορετικά υπήρχε κίνδυνος σφαγών αμάχων και στρατιωτικών– και έτσι σχηματίστηκε η πομπή της επιτροπής που θα μετέβαινε στο ελληνικό στρατόπεδο ώστε να γίνουν οι τελικές διαπραγματεύσεις.

Αξημέρωτα, λοιπόν, της Κυριακής, 21^{ης} Οκτωβρίου, σχηματίζεται η πομπή. Προηγείται ο Οθωμανός σαλπικτής, ακολουθεί η λευκή σημαία που την κρατά ο κλητήρας του αυστριακού προξενείου Περικλής Μαρκής, οι φανοί που κρατούσαν οι κλητήρες του αυστριακού και αγγλικού προξενείου Ιωάννης Μπάσιος και Αγαθοκλής Μπισδονάς αντίστοιχα, ενώ η πομπή συμπληρώνεται από τους τρεις προξένους και τον διερμηνέα της διοίκησης Πρέβεζας Μεχμέτ Σελαχεντίν. Ο λοχαγός Κοσμόπουλος υποδέχεται πρώτος την επιτροπή, την οποία ο ανθυπολοχαγός Μαυρομάτης οδηγεί στον ταγματάρχη Δούλη. Εκεί υπογράφεται η ιστορική συμφωνία για την παράδοση της πόλης και του Τουρκικού Στρατού, η οποία έθεσε τέλος σε πολύχρονη σκλαβιά και διαμόρφωσε νέο σκηνικό για την προσπάθεια του Ελληνικού Στρατού να απελευθερώσει τα Ιωάννινα. Οι τρεις όροι που περιλαμβάνονται στο γνωστό και ιστορικό τηλεγράφημα του στρατηγού Σαπουντζάκη, με το οποίο ανακοίνωνε τη συμφωνία και την είσοδο του Ελληνικού Στρατού στην πόλη, εστιάζονται στην παράδοση του Τουρκικού Στρατού, την προστασία της ζωής όλων των μουσουλμάνων και τον σεβασμό της αξιοπρέπειας των αξιωματικών και των κυβερνητικών υπαλλήλων.²² Αναμφίβολα, οι όροι που ασμένως αποδέχονται

²¹ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ 1912δ.

²² Το τηλεγράφημα αναδημοσιεύεται σε όλες τις εφημερίδες της εποχής είτε αυτούσιο είτε με τη μορφή σχολίου που στηρίζεται σε αυτήν την πηγή.

οι εκπρόσωποι του Ελληνικού Στρατού αντανακλούν το πολιτικό κλίμα της εποχής και την πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου, ο οποίος ήθελε να διαμορφωθεί μια εικόνα για την Ελλάδα και τον πολιτισμό της, που να είναι σύμφωνη με ό,τι υπήρχε στην αντίληψη των Ευρωπαίων για τις αξίες του ελληνικού πολιτισμού. Αυτήν τη συγκεκριμένη εικόνα, εκτός από την ουσία της, την είχε ανάγκη ως ένα πλαίσιο που θα διευκόλυνε τις διεκδικήσεις του στις συμφωνίες που θα νομιμοποιούσαν τα νέα εθνικά κράτη και την επικράτειά τους μετά τη λήξη των πολεμικών επιχειρήσεων. Δεν είναι τυχαίο ότι ο γενικός πρόξενος Σαχτούρης που εκπροσώπησε το Ελληνικό Κράτος στη δοξολογία της μητρόπολης, ζήτησε από όλους να επιδείξουν «σεβασμὸν πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν τέως κατακτητῶν».²³

Ο Ελληνικός Στρατός εισέρχεται στην πόλη στις δύο το μεσημέρι, Κυριακή, 21 Οκτωβρίου 1912. Ο μητροπολίτης και όλος ο κλήρος με τα ιερά του άμφια, πλήθος λαού, τα σωματεία της πόλης και αντιπροσωπεΐα των Τούρκων και εβραίων υποδέχονται έξω από τη Μεσινιά πόρτα τον Ελληνικό Στρατό με επικεφαλής τον Σηλιάδη. Αφού οι Τούρκοι δήλωσαν υποταγή, ακολούθησε δοξολογία και εν συνεχεία ο στρατός μπήκε στην πόλη.²⁴ Ο λοχαγός Κοσμοπούλος με τον 9^ο Λόχο του είχε την τιμή να μπει πρώτος στην πόλη. Οδηγείται στο διοικητήριο από τον πρόξενο της Ρωσίας, όπου «είχε παραταχθῆ ὁ αἰχμάλωτος στρατὸς ἐπὶ δύο ζυγῶν καὶ ἀόπλως».²⁵ Με τη συναίνεση του προξένου παραλαμβάνει τους αιχμαλώτους που τους οδηγεί στην αποβάθρα και τους παραδίδει στον πλοίαρχο Δαμιανό.²⁶

Η ατμόσφαιρα στην πόλη ήταν εορταστική, παραληρηματική, θα έλεγα, και δικαιολογημένα. «Χριστός Ανέστη, αδέλφια» η φράση που τάραξε τη μεσημεριάτικη σιέστα της Κυριακής. Οι κάτοικοι, των οποίων κάποιοι άρχιζαν να σκίζουν τα φέσια τους, έραιναν τους απελευθερωτές με μύρα και άνθη. «Ὅλαι αἱ οἰκίαι ἐκοσμήθησαν διὰ σημαίων καὶ ταπήτων μὲ τὰ ἔθνικὰ χρώ-

²³ ΑΓΝΩΣΤΟΣ 1912δ.

²⁴ ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912δ.

²⁵ ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ 1912δ.

²⁶ Παραδόθηκαν 877 αιχμάλωτοι, εκ των οποίων 237 Τσάμηδες άτακτοι, 57 στρατιώτες και 583 αξιωματικοί, βλ. ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ 1912δ. Στη Λευκάδα διανυκτέρευσαν οι αιχμάλωτοι την Κυριακή της 21^{ης} Οκτωβρίου. Την επόμενη ημέρα αφαιρούνται όλα τα αιχμηρά αντικείμενα, ιδίως ξυραφάκια που βρέθηκαν στα ρούχα τους από τον φόβο να χρησιμοποιηθούν για τη δραπέτευσή τους, βλ. ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ 1912α. Στη συνέχεια το ατμόπλοιο *Θράκη*, συνοδευόμενο από τον ατμομυοδρόμωνα *Αχιλλεύς*, που αγκυροβόλησε στον λιμενοβραχίονα Καλαβρύτων. Το πλήρωμα του ατμομυοδρόμωνα απέτρεπε την προσέγγιση των Πατρινών, οι οποίοι ήθελαν να δουν τους αιχμαλώτους. Τελικά, τα σχέδια άλλαξαν και, ενώ οι αιχμάλωτοι προορίζονταν για την Ακροναυπλία, η *Θράκη* μετέβαλε πορεία κατευθυνόμενη στην Κέρκυρα λόγω της πληθώρας των Τούρκων αιχμαλώτων που εστάλησαν στην Ακροναυπλία, βλ. ΑΝΩΝΥΜΟΣ 1912.

ματα».²⁷ Οι ίδιες σκηνές επαναλήφθηκαν στις πέντε το απόγευμα, όταν έφτασε με αυτοκίνητο από την Άρτα ο αρχηγός του Στρατού Ηπείρου, στρατηγός Σαπουντζάκης.

Σε αυτήν την κατάσταση επιχειρείται να επιβληθεί μια διοίκηση. Από την πρώτη στιγμή κηρύσσεται στρατιωτικός νόμος, τα καταστήματα κλείνουν με τη δύση του ηλίου και απαγορεύεται η κυκλοφορία τη νύχτα, ώστε να αποφευχθούν ανεξέλεγκτα γεγονότα.²⁸ Η επιβολή της τάξης εμπέδωσε κλίμα ασφάλειας στην πόλη, ιδίως ανάμεσα στους μουσουλμάνους που εξέφρασαν την ικανοποίησή τους για τη δράση και συμπεριφορά του Ελληνικού Στρατού.

Ἡ παραδειγματικὴ αὐτὴ τάξις μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς εἶναι ἄξιος νὰ δώσῃ παραδείγματα προόδου καὶ πολιτισμοῦ, σεβόμενος τοὺς ἠττημένους καὶ εὐρισκόμενος οὕτω εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν τέως κατακτητὴν, ὅστις καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν καίει τὴν χώραν, ἣν ἐπὶ αἰῶνας ἀπεμύζῃσεν, καὶ σφάζει τοὺς κατοίκους τοὺς ὁποίους ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν πολυειδῶς κατέθλιβε καὶ ἐτυράννει.²⁹

Ο αρχικός στόχος λοιπόν επετεύχθη. Ο στρατός υλοποιεί τον πολιτικό στόχο. Ο ταγματάρχης Δούλης αναλαμβάνει φρούραρχος ενώ δημιουργήθηκε και η πρώτη ηγεσία των διαφόρων υπηρεσιών.³⁰ Άλλαξε λοιπόν το κλίμα. Μερικά περιστατικά φωτίζουν τη μετάβαση στη νέα εποχή.

Τώρα ποὺ κατελήφθη ἡ Πρέβεζα, τὸ πρῶτον τηλεγράφημα μὲ τὸν ἑλληνικὸν τηλεγράφων ποὺ ἐδόθη ἦτο ἀπὸ μίαν κυρίαν. Ἐκ Πρεβέζης καταγομένην. Ἡ κυρία αὐτὴ μόλις ἔμαθε τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς συγκοινωνίας μὲ τὸν ἑλληνικὸν τηλεγράφων, ἔσπευσε νὰ δώσῃ πρὸς τοὺς συγγενεῖς τῆς ἀδελφικὸν χαιρετισμὸν μὲ χαρὰν, ἢ ὅποια διεφαίνετο καὶ εἰς τὰς κινήσεις τῆς καὶ εἰς τοὺς λόγους τῆς.³¹

Η πράξη αυτή έχει τον συμβολισμό της, καθώς η απευθείας επικοινωνία πιστοποιεί τη σταδιακή και ουσιαστική ένταξη της Πρέβεζας στο Ελληνικό Κράτος.

²⁷ ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912γ.

²⁸ ΑΓΝΩΣΤΟΣ 1912β.

²⁹ ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912β.

³⁰ Διοικητικός αντιπρόσωπος αναλαμβάνει ο τέως γενικός πρόξενος Λ. Ευνάλης, επικεφαλής των αστυνομικών υπηρεσιών ο Τρουπάκης, αστίατρος και υπεύθυνος υγειονομικών υπηρεσιών ανέλαβαν ο έφεδρος λοχαγός Ιατρού και ο τέως βουλευτής Φ. Μοσχούλας, ενώ λιμενάρχης τοποθετήθηκε ο Α. Παπαλουκάς, βλ. ΑΓΝΩΣΤΟΣ 1912α· ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912γ.

³¹ ΑΓΝΩΣΤΟΣ 1912ε.

Η πριγκίπισσα Μαρία επισκέφτηκε τον Δεκέμβριο του 1912 την Πρέβεζα συνοδευόμενη από τον μητροπολίτη Αθηνών. Της επιφυλάχτηκε θερμή υποδοχή, καθώς εκπροσωπούσε, έστω και έμμεσα, τη βασιλική οικογένεια, την αρχή τότε του πολιτεύματος.

Ἡ πριγκίπισσα Μαρία ἀφοῦ πρῶτον περιῆλθε τὰ διάφορα Νοσοκομεῖα μετέβη κατόπιν ὅπως προγευματίση εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ φιλογενοῦς Γεωργ. Ποταμιάνου, ὅπου ἀνέμεναν καὶ ἐδεξιώθησαν Αὐτὴν αἱ ἐν Πρεβέζῃ κ.κ. Ἀσπασία Ἡλ. Ποταμιάνου τὸ γένος Πιερράκου, Αἰκατερίνα Βυζαντίου καὶ ἡ δις Θάλεια Γλαράκη, μέλη τοῦ πρὸς περίθαλψιν προσφύγων Ἡπείρου Συλλόγου κυριῶν. Ἡ πριγκίπισσα [εὐχαρίστησε] θερμῶς τὰς κυρίας διὰ τὸ εὐγενὲς καὶ φιλόπατρι ἔργον των, διὰ τὸ ὅποιον ἡ Α.Υ. ἐτόνισεν ὅτι ἔχει ἀνάγκην τῆς Πανελληνίου ἐνισχύσεως, ὅπως δυνηθῆ καὶ ἀντεπεξέλθῃ ἀποτελεσματικῶς δι' ὅσα ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν τελείαν περίθαλψιν τῶν προσφύγων.³²

Η επίσκεψη είναι μία ακόμη επικύρωση του νέου, εθνικού καθεστώτος στην Πρέβεζα, η οποία παράλληλα προσδίδει κοινωνικό κύρος σε μερικές οικογένειες της πόλης.

[...] διευθυνόμεθα πλέον εἰς τὴν ἔξοδον ὅτε εἴλκυσε τὴν προσοχὴν μας τὸ θέαμα ἑνὸς κοκκινοβαμμένου κοντοῦ κατακειμένου κατὰ γῆς. Ἦτο ὁ ὕψηλός κοντός ἐπὶ τοῦ ὁποίου μέχρι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐκυμάτιζε ἡ ἡμισέληνος τοῦ φρουρίου. Πλησιάζομεν πρὸς τὴν βᾶσιν. Διὰ τοῦ πελέκεως οἱ ἰδικοὶ μας στρατιῶται τὸν εἶχαν κατακόψει καὶ τὸν ἔρριψαν κατὰ γῆς. Πρὸς τὸ ἄνω δὲ μέρος δύο ἄλλα κτυπήματα πελέκεως τὸν εἶχον διασχίσει κατὰ μῆκος εἰς τεραστίαν πληγὴν, ὡς χαῖνον ἄνοιγμα κρανίου. Οὐδὲν γραφικώτερον καὶ ἐντονώτερον τοῦ ἔσαι κατασυντριβέντος καὶ διασχισθέντος Τουρκικοῦ κράτους ἀπὸ τὴν εἰκόνα ταύτην τοῦ συντετριμμένου ἐρυθροβαφοῦς Τουρκικοῦ ἱστοῦ ὁ ὁποῖος μέχρι τῆς προχθὲς ἐσυμβόλιζε τὴν Τουρκικὴν βαρβαρότητα καὶ θηριωδίαν ὡς δίκοπον δηλητηριῶδες ἐγχειρίδιον ἐμπηγμένον εἰς τὸ στήθος τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ.³³

Το πεσμένο στο έδαφος κοντάρι επί του οποίου κυμάτιζε για μακρά περίοδο η σημαία της οθωμανοκρατίας μπροστά από την είσοδο του κάστρου του Αγίου Γεωργίου και τα αισθήματα αγαλλίασης για την αποκοπή και την απομάκρυνσή του που εκφράζει ο απεσταλμένος της εφημερίδας *Εμπρός* συνοψίζουν, σε συμβολικό επίπεδο, τη μετάβαση στη νέα εποχή. Όλα τα σύμβολα

³² ΑΓΝΩΣΤΟΣ 1912ε.

³³ ΣΑΛΠΗΓΚΤΗΣ 1912.

της σκλαβιάς αποσύρονται και η βιαιότητα στο κοντάρι γεννά άφατη ικανοποίηση και αισθήματα εκδίκησης για όσα πλέον ανήκουν στο παρελθόν.

Συμπληρωματικά προς όλα αυτά, η νέα διοίκηση κινείται προς δύο κατευθύνσεις για να έχει τον πλήρη έλεγχο της κατάστασης στη νέα εποχή. Προχωράει στον εντοπισμό φυγάδων, τη σύλληψή τους και την εξουδετέρωση πυρήνων για ενδεχόμενα επεισόδια. Εκτός από τους 39 (ανάμεσά τους και δύο αξιωματικοί), που βρήκε σε διάφορα νοσοκομεία και περιποιήθηκε ο αρχίατρος Σ. Αντωνιάδης,³⁴ γίνεται συντονισμένη προσπάθεια εντοπισμού φυγάδων σε σπίτια Τούρκων και Τσάμηδων.

Αί γινόμεναι ἔρευναί εἰς τὰς Τουρκικὰς οἰκίας ἀποκαλύπτουν καὶ πολλοὺς ἄλλους κρυπτομένους, ὅπως ἀποφύγουν τὴν αἰχμαλωσίαν. Χθὲς, ἀνεκαλύφθη ὅτι εἰς τὸν οἶκον Ἀλβανοῦ προκρίτου ἐκρύπτοντο πέντε ἐκ τῶν ἀτάκτων Ἀλβανικῶν στιφῶν. Οὗτοι συλληφθέντες ἀπεστάλησαν εἰς Λευκάδα. Οἱ Ἀλβανοὶ οὗτοι μάλιστα ἔφερον καὶ τιμητικὸς τίτλους λοχαγῶν καὶ ταγματάρχων. Ἐπίσης συλλαμβάνονται καὶ ὅσοι ἐκ τῶν Τούρκων τῆς Πρεβέζης συνέπραξαν κατὰ τὴν προχθεσινὴν μάχην μετὰ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Οἱ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι διατελοῦν ὡσαύτως ὑπὸ αἰχμαλωσίαν.³⁵

Ἐγινε αναφορά παραπάνω στο πολεμικό υλικό που περιήλθε στην κατοχή του Ελληνικού Στρατού. Ωστόσο, ανέκυψε αμέσως ένα σοβαρό πρόβλημα του οποίου η μη επίλυση καθιστούσε αδύνατη την αξιοποίησή του: τα σύγχρονα πυροβόλα του Τουρκικού Στρατού, των οποίων η αξία υπολογιζόταν σε πεντέμισι έως έξι εκατομμύρια φράγκα. Οι υπεύθυνοι του Τουρκικού Στρατού φρόντισαν να ρίξουν κλείστρα των πυροβόλων σε πηγάδια στο κάστρο του Αγίου Γεωργίου (βρισκόταν στην πλατεία του κάστρου και ανασύρθηκε στις 29 Οκτωβρίου) και του Μύτικα αλλά και στη θάλασσα (τα μικρότερα). Χωρίς κλείστρα όμως ήταν άχρηστα τα πυροβόλα, αλλά και σημαντική η οικονομική και στρατιωτική ζημιά. Ως εκ τούτου, ο στρατός κατέβαλε προσπάθεια να μάθει τι συνέβη και πού βρίσκονται τα κλείστρα. Ενδιαφέρων είναι ο τρόπος που έφτασε στην απάντηση της απορίας. Ο άνθρωπος κλειδί ήταν ο Αποστόλης Μεχμέτ. Ήταν Πρεβεζάνος, άεργος και χωλός, που αποτελούσε στόχο του γνωστού πρεβεζάνικου πειράγματος. Όμως, ήταν ερωτευμένος με μια μουσουλμάνα και άνθρωποι της τουρκικής κοινότητας τον έπεισαν να αλλαξοπιστήσει με την υπόσχεση ότι θα μεσολαβήσουν ώστε να ανταποκριθεί η κόρη στον έρωτά του. Ο Αποστόλης έγινε Μεχμέτ αλλά οι υποσχέσεις ξεχάστηκαν. Δεδομένου ωστόσο ότι είχε προβλήματα με τους χρι-

³⁴ ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912γ.

³⁵ ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ 1912β.

στιανούς προτίμησε να παραμείνει μουσουλμάνος. Ο Αποστόλης Μεχμέτ υπηρέτησε τον Τουρκικό Στρατό που τον χρησιμοποίησε για τη μεταφορά υλικού στα κάστρα. Αυτή η πληροφορία αξιοποιήθηκε από τον Ελληνικό Στρατό και το κουβάρι άρχισε να ξετυλίγεται. Ο Αποστόλης Μεχμέτ δέχτηκε πολλές περιποήσεις, με αποτέλεσμα να οδηγήσει τους υπεύθυνους σε όλα τα σημεία που είχαν ρίξει τα κλείστρα και έτσι τα πυροβόλα που έγιναν μάχιμα συγκεντρώθηκαν στα Παλιοςάραγα.³⁶

Η απελευθέρωση της Πρέβεζας ήταν καθοριστική στιγμή για την εξέλιξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων στην Ήπειρο. Ενώ οι επιχειρήσεις άρχισαν με σκεπτικισμό, η γενναιότητα του στρατού, ο σωστός στρατιωτικός σχεδιασμός και η αξιοποίηση όλων των παραγόντων, ιδίως του ψυχολογικού, μετέτρεψαν σε θρίαμβο την επιχείρηση. Με αυτόν τον τρόπο άνοιξε ο δρόμος για την άλωση των Ιωαννίνων, καθώς η τροφοδοσία αλλά και η ενίσχυση της πόλης μπορούσαν να γίνουν εύκολα μέσω του ελληνικού πλέον λιμανιού της Πρέβεζας.

Η πόλη επίσημα εντάσσεται στο Ελληνικό Κράτος στις 21 Οκτωβρίου 1912. Αμέσως αναλαμβάνει τον ρόλο της πύλης εισόδου και εξόδου από τη δυτική Ελλάδα για το νεοελληνικό κράτος πλέον. Ως το 1912 τον ρόλο αυτόν εξυπηρετούσε το λιμάνι της Κόπραϊνας. Για πενήντα περίπου χρόνια η Πρέβεζα στηρίζει την οικονομική και κοινωνική της οργάνωση στο λιμάνι. Στη δεκαετία του 1960 όμως μετατοπίζεται ο άξονας από το λιμάνι στον ελαιώνα, ο οποίος ξεριζώνεται για να τροφοδοτήσει είτε την αγορά διαμερισματος στην Αθήνα από την παροικία Πρεβεζάνων που συγκροτείται στη μεταπολεμική Αθήνα, είτε τη νέα καλλιέργεια, τα οπωροκηπευτικά που αποτέλεσαν τον νέο πυλώνα της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής φυσιογνωμίας της πόλης για μισό περίπου αιώνα. Στην πρώτη περίπτωση η κρίσιμη πληθυσμιακή ομάδα ήταν οι λιμενεργάτες αλλά και τα άλλα επαγγέλματα που αντλούσαν ευεξία και κύρος από το λιμάνι. Με βάση το λιμάνι διαμορφώθηκαν κοινωνικές τάξεις, επαγγέλματα, πολιτισμικές συμπεριφορές. Στην περίοδο των οπωροκηπευτικών (ως το τέλος του 20^{ου} αιώνα) είναι οι παραγωγοί που λειτουργούν ως το βαρόμετρο της οικονομικής δραστηριότητας.

Και στις δύο περιπτώσεις η Πρέβεζα είχε μια συγκεκριμένη φυσιογνωμία. Γνωρίζουμε τα χαρακτηριστικά της (θάλασσα, κηπευτικά). Ήταν ευδιάκριτος ο ρόλος της στον ευρύτερο εθνικό χώρο. Σήμερα, εκατό χρόνια μετά, το αίτημα είναι να ξαναποκτήσει η πόλη ένα καθαρό στίγμα. Τα αρχιτεκτονικά στοιχεία του παρελθόντος έχουν υποχωρήσει. Η ντάπια πλέον έχει μείνει μόνο στις αφηγήσεις των μεγαλύτερων. Το λιμάνι έχει χάσει τον κυριαρχικό του ρόλο στη βορειοδυτική Ελλάδα. Η θάλασσα, ο Αμβρακικός κόλπος, κινδυνεύει από ασφυξία. Εκπέμπει σήμα κινδύνου. Πιστεύω ότι η Πρέβεζα διανύει την τρίτη περίοδο της μετα-απελευθερωτικής της ιστορίας. Η πόλη έχει αλ-

³⁶ ΑΓΝΩΣΤΟΣ 1912στ.

λάξει ριζικά. Ακόμη και η «δική μου» Πρέβεζα που μελέτησα στη διδακτορική μου διατριβή απέχει πολύ από τη σημερινή. Έχει διπλασιαστεί. Αυτό δεν είναι κακό από μόνο του. Αντίθετα, έφερε νέους πληθυσμούς προσδίδοντας νέο δυναμισμό στην πόλη. Αυτό όμως που προβληματίζει είναι ότι εκπέμπει ένα ασθενές σήμα όσον αφορά την ταυτότητά της. Τι πόλη είναι και πού πηγαίνει; Συνεχίζει –και είναι η μόνη πόλη της Ηπείρου– να βρίσκεται έξω από οδικούς άξονες. Αυτό σε πρώτη ανάγνωση μοιάζει με μειονέκτημα. Μπορεί όμως να μετατραπεί σε συγκριτικό πλεονέκτημα. Για να γίνει αυτό, ωστόσο, χρειάζεται να μπουν επικεφαλής οι «δημογέροντες» της πόλης και η πνευματική της ηγεσία. Το 1912 ήταν ο Ρέντζος, ο Κοντός, ο Τσακαλώτος, ο Τόλιας, ο Γερογιάννης, ο Κοντογιάννης αυτοί που παρέστησαν στη συνάντηση τουρκικής διοίκησης και χριστιανών κατοίκων της πόλης με θέμα την παράδοση της πόλης. Καθώς η πόλη ετοιμάζεται να εισέλθει στον δεύτερο αιώνα της ελεύθερης ζωής της οι πάσης φύσης ηγέτες της πόλης οφείλουν να κοιτάζουν πάντα στο παρελθόν αναζητώντας εικόνες και παραδείγματα που θα τους συνοδεύσουν στα καθήκοντά τους. Οι «δημογέροντες» του 21^{ου} αιώνα οφείλουν να αναλάβουν τις ευθύνες τους και να επιδείξουν αυταπάρνηση. Βεβαίως, υπάρχει το εθνικό πλαίσιο, το περιφερειακό, το ευρωπαϊκό, το διεθνές. Οι ηγέτες της πόλης, με μπροστάρηδες τη δημοτική αρχή και όλους τους εκπροσώπους των παραγωγικών, επιστημονικών και επαγγελματικών φορέων, καλούνται να οραματιστούν, να σχεδιάσουν και να αγωνιστούν για την Πρέβεζα της δεύτερης εκατονταετηρίδας. Έχουμε χρέος να παραδώσουμε στα παιδιά μας μια νέα πόλη που θα έχει συνείδηση του παρελθόντος αλλά και σχέδιο –στο μέτρο του δυνατού– για το μέλλον.

Η περίοδος των Βαλκανικών πολέμων –αν μη τι άλλο– έχει να μας διηγηθεί για την αξία της συλλογικότητας και της πίστης στον στόχο. Είναι αξίες που έχουν ξεθωριάσει στην εποχή μας. Καιρός να συνομιλήσουμε και πάλι μαζί τους. Ας αφήσουμε τα βαρίδια του παρελθόντος. Η πόλη χρειάζεται καθαρό αέρα. Έχει ανάγκη από ένα νέο όραμα που θα εμπνεύσει τους πολίτες της. Ο τρόπος που φέρθηκαν οι Πρεβεζάνοι στους συντοπίτες τους μουσουλμάνους δείχνει πως η πόλη μας ήταν πάντα ένα χωνευτήρι νέων πληθυσμών, που ανανέωνε συνεχώς την έννοια του Πρεβεζάνου. Αυτό είναι μια σημαντική κληρονομιά που μας αφήνουν οι παλιοί Πρεβεζάνοι. Ας το αξιοποιήσουμε.

Ανήμερα της απελευθέρωσης οι Πρεβεζάνοι του 1912 βγήκαν στους δρόμους της πόλης για να προϋπαντήσουν τον απελευθερωτή Ελληνικό Στρατό, τον άγγελο μιας νέας εποχής. Έναν αιώνα μετά η σκέψη μας είναι κοντά τους καταθέτοντας την ευγνωμοσύνη μας για όσα έκαναν αλλά και προσδοκώντας να μας μεταγγίσουν τη ζωτικότητα τους, την πίστη τους, τη δίψα για κάτι καινούργιο.

Ας μου επιτραπεί, με την ευκαιρία της εκατονταετηρίδας από την απελευθέρωση, να εκφράσω τη βαθιά μου ευγνωμοσύνη σε όλους όσους ανταπο-

κρίθηκαν στην εθνική πρόσκληση – στρατιωτικούς και πολίτες. Ευχαριστώ όλους τους ανθρώπους που έστησαν μια πόλη ανοιχτή για όλους. Σε αυτούς λοιπόν αφιερώνω το ποίημα «Το κύμα της Πρεβέζης» του Αλέξανδρου Γαλανού, που δημοσιεύτηκε πρωτοσέλιδα στην εφημερίδα *Χρόνος* τον Οκτώβριο του 1912.

Τὸ κῦμα τῆς Πρεβέζης

*Ξύπνησε, Μάρκο Μπότσαρη, ἀπ' τὸ πλατὺ σου μνήμα,
νὰ ἴδῃς τὸ Σοῦλι ἐλεύθερο, τῆς Πρέβεζας τὸ κῦμα
ποῦ ἦταν μαῦρο καὶ θολὸ περίλυπο, θλιμμένο,
ἀνήσυχο καὶ βιαστικὸ, πικρὸ καὶ σκλαβωμένο,
εἶν' ἀργυρὸ καὶ ἥμερο, ζάστερο καὶ γαλάζιο,
καὶ χαιρετῶντας τὴν Τουρκιὰ τῆς λέει, τὼρ' ἀλλάζω,
βάνω τὴν πρώτη μου στολὴ φορῶ, τὰ θαλασσιά μου,
ἐπῆρα τὴ Σημαία μου καὶ πάρε τὴ Σκλαβιά μου!³⁷*

✠

Βιβλιογραφία

- ΑΓΝΩΣΤΟΣ, 1912α, Οι Κρήτες εθελονταί εν Πρεβέζη, εφ. *Αθήναι*, 23.10.1912, 2
 ΑΓΝΩΣΤΟΣ, 1912β, Τι γίνεται εις την Πρέβεζαν, εφ. *Νεολόγος Πατρών*,
 26.10.1912, 1
 ΑΓΝΩΣΤΟΣ, 1912γ, Τα χθεσινά συμβάντα της Πρεβέζης, εφ. *Εμπρός*, 22.10.
 1912, 4
 ΑΓΝΩΣΤΟΣ, 1912δ, Η Πρέβεζα εορτάζει την απελευθέρωσιν, εφ. *Πατρίς*,
 24.10.1912, 2
 ΑΓΝΩΣΤΟΣ, 1912ε, Το πρώτον τηλεγράφημα, εφ. *Καιροί*, 25.10.1912, 2
 ΑΓΝΩΣΤΟΣ, 1912στ, Τα τουρκικά πυροβολεία Πρεβέζης απεκαταστάθησαν
 πάλιν άρτια. Ανακάλυψις όλων των κλείστρων, εφ. *Νέον Άστυ*, 27.11.
 1912, 2
 ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ, 1912α, Η κατάληψις της Πρεβέζης, εφ. *Ακρόπολις*, 4.11.1912, 2
 ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ, 1912β, Η Πρέβεζα. Η στρατηγική της σημασία, εφ. *Ακρόπο-*
λις, 22.10.1912, 1
 ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ, 1912γ, Η κατάληψις της Πρεβέζης, εφ. *Ακρόπολις*, 22.10.
 1912, 3

³⁷ ΓΑΛΑΝΟΣ 1912.

- ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΤΗΣ, 1912δ, Αι πολεμικαί ενέργειαι εν Ηπείρω. Η Πρέβεζα και η Νικόπολις, εφ. *Εμπρός*, 30.10.1912, 5
- ΑΝΩΝΥΜΟΣ, 1912, Οι Τούρκοι αιχμάλωτοι της Πρεβέζης εις τον λιμένα, *Νεολόγος Πατρών*, 23.10.1912, 3
- ΑΥΔΙΚΟΣ ΕΥ.ΓΡ., 2012, *Πρέβεζα 1912-2012. Η απελευθέρωση, οι εφημερίδες και η προοπτική της πόλης*, Πρέβεζα
- ΓΑΛΑΝΟΣ Α., 1912, Το κύμα της Πρεβέζης, εφ. *Χρόνος*, 24.10.1912, 1
- ΚΑΡΑΜΠΕΛΑΣ Ν.Δ., 1992, *Η απελευθέρωση της Πρέβεζας. Γεγονότα και μαρτυρίες του Οκτωβρίου 1912*, Αθήνα
- ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ Β., 1912α, Η μάχη της Νικοπόλεως, εφ. *Πατρίς*, 24.10.1912, 3
- ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ Β., 1912β, Μετά την παράδοσιν της Πρεβέζης. Διατί οι Τούρκοι είνε πανικόβλητοι, εφ. *Πατρίς*, 26.10.1912, 2
- ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ Β., 1912γ, Περιγραφή της καταλήψεως της Πρεβέζης, εφ. *Πατρίς*, 25.10.1912, 3
- ΚΑΤΩΠΟΔΗΣ Β., 1912δ, Πώς εισήλθεν ο στρατός εις Πρέβεζα, εφ. *Πατρίς*, 23.10.1912, 4
- ΣΑΛΠΗΓΚΤΗΣ, 1912, Μία επίσκεψις εις την Πρέβεζαν. Το φρούριον, η πόλις, η θέα της, εφ. *Εμπρός*, 7.11.1912, 5
- ΣΧΙΝΑΣ Ν.Θ., 1912, Πρέβεζα και Γενισιά, εφ. *Καιροί*, 22.10.1912, 2
- ΤΣΗΤΣΟΥΡΑΣ Μ., 1912, Απερίγραπτοι ωμότητες Τούρκων εις την Ήπειρον, εφ. *Χρόνος*, 22.10.1912, 2